

محراب، میعادگاه عاشق و معشوق

یکی از قسمت‌های معنوی مساجد، محراب نام دارد که از تقدس خاصی برخوردار است. محراب که به معنای محل جنگ، صدر مجلس و محل ایستادگی امام جماعت در مسجد است، به معنای غرفه و اطاقک هم می‌باشد و محراب به این معنی، در زمان پیامبر نبوده و در عهد خلفای بعد از زمان عم عبدالعزیز به بعد ساخته شده است. و اگر در برخی روایات هم تعبیر "محراب النبی" بیان شده، منظور محل نماز و مصلاهی ایشان است.

معنای لغوی محراب

در مورد معنای لغت "محراب" میان علما و مفسرین اختلاف نظر وجود دارد. راغب می‌گوید: "محراب مسجد را از آن روی محراب گفته‌اند که محل جناب شیطان و هوای نفس است. و برخی گفته‌اند: محراب را از این جهت محراب می‌نامند که انسان باید در آن، حریب - عاری - از اشتغالات دنیوی و پریش خاطر باشد. و عده‌ای معتقدند اصل کلمه محراب به معنای صدر مجلس در خانه است. سپس صدر مسجد را نیز محراب نامیده‌اند. و عده‌ای برعکس آنند: اصل محراب در مورد مسجد است و این اسم مخصوص به صدر مسجد بوده سپس صدر اتاق را هم به محراب مسجد تشبیه نموده‌اند و گویا این صحیح‌تر به نظر می‌رسد.

لفظ محراب در قرآن

از برخی آیات قرآن مجید استفاده می‌شود که در شرایط قبل نیز مکانی به عنوان محراب و محل عبادت وجود داشته است، هر چند کیفیت این مکان از چه شکل و خصوصیتی برخوردار بوده‌اند، برای ما روشن نیست.

قرآن کریم درباره حضرت سلیمان علیه السلام می‌فرماید:

"يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحْرَبٍ وَ تَمْتِيلَ وَ جِغَانٍ كَالْجَوَابِ وَ قُدُورٍ رَاسِيَتٍ اَعْمَلُوا ءَالَ دَاوُدَ شُكْرًا وَ قَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشُّكُورُ." (سبأ/۱۳)

آن متخصصان برای او هر چه می‌خواست: از محراب‌ها و مجسمه‌ها و ظروف بزرگ مانند حوضچه‌ها و دیگ‌های چسبیده به زمین می‌ساختند. ای داود، شکرگزار باشید. که از بندگانی من اندکی سپاسگزارند.

محراب به معنای اطاقکی در بسته نیست، بلکه جای امام جماعت مسجد می‌باشد. محراب از جنگیدن (حرب) گرفته شده است، زیرا نمازگزار، با حضور قلب، در عبادت، با شیطان و با نفس خود می‌جنگد.

و در شان حضرت زکریا علیه السلام می‌فرماید:

"فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَ هُوَ قَائِمٌ يُّصَلِّي فِي الْمَحْرَابِ اِنَّ لِلّٰهِ يَبْشُرُكَ بِحَيِّى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَ سَيِّدًا وَ حَصُورًا وَ نَبِيًّا مِنَ الصّٰلِحِيْنَ.

عمران/۳۹)

پس در حالی که وی ایستاده (و) در محراب (خود) دعا می‌کرد، فرشتگان، او را ندا در دادند که: خداوند تو را به (ولادت) یحیی - که تصدیق (حقانیت) کلمه‌ی الله (حضرت عیسی) است، و بزرگوار و خویشتن دار و پیامبری از شایستگان است - مژده می‌دهد.

و نیز در مورد حضرت مریم علیها السلام می‌فرماید:

"فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا وَهُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ" (آل عمران/۳۷)

پس پروردگارش وی (مریم) را با حسن قبول پذیرا شد و او را نیکو بار آورد، و زکریا را سرپرست وی قرار داد. زکریا هر بار که در محراب بر او وارد می‌شد او - نوعی - خوراکی می‌یافت. می‌گفت: "ای مریم، این از کجا برای تو آمده است؟ او در پاسخ می‌گفت: این از جانب خداست، که خدا به هر بخواهد، بی شمار روزی می‌دهد."

"محراب" محل ویژه‌ای است که در معبد برای امام آن معبد یا افراد خاصی در نظر گرفته می‌شود و برای نامگذاری آن به این اسم، جهانی ذکر کرده‌اند از همه بهتر، سه جهت زیر است:

۱. نخست این که از ماده "حرب" به معنی جنگ گرفته شده است چون مومنان، در این محل به مبارزه با شیطان و هوس‌های سرکش برمی‌خیزند.
۲. دیگر این که "محراب" اصولاً به معنی بالای مجلس است و چون محل محراب را در بالای معبد قرار می‌دهند به این نام نامیده شده است. در ضمن توجه داشت که وضع محراب در میان بنی اسرائیل چنانکه گفته‌اند با وضع محراب‌های ما تفاوت داشت، آنها محراب را از سطح زمین بالاتر می‌ساختند طوری که چند پله می‌خورد و اطراف آن مانند دیوارهای اطاق، آن را محفوظ می‌کرد به طوری که افرادی که در داخل محراب بودند، از بیرون کمتر دیده شدند.
۳. محراب به معنی تمام معبد است که جایگاه مبارزه با هوای نفس و شیطان بوده است. (۱)

نخستین محراب و مقصوره

"مقصوره" اطاقکی بود که يك دريچه داشت و مردم، از آنجا به پیش‌نماز نگاه می‌کردند و عثمان، اولین کسی بود که در مسجد، مقصوره ساخت. و این دنبال کشته شدن عمر بود که مقصوره‌ای کوچک ساخت که داخل آن جای می‌گرفت و نماز می‌خواند. (۲)

در این رابطه به عنوان مثال، عمل مروان بن حکم، خلیفه اموی، قابل ذکر است. وی به دنبال حادثه سوء قصدی که به او شد و کسی با چاقو به او > کرد و قصد ترورش را داشت و بالاخره دستگیر و زندانی و پس از مدتی، اعدام شد، به فکر ساختن مقصوره‌ای محکم افتاد و مروان، اولین کسی بود که مسجد، مقصوره را با سنگ‌های نقش و نگاردار ساخت و برایش دريچه قرار داد. معاویه هم بعد از ماجرای سوء قصدی که به او شد، در مسجد، مقدرست کرد. (۳)

محراب و محاریب و مقاصیری در شرع، نهی شده که بناي جبارين از ترس بوده و مامومين، آنها را درك نمی‌کردند. نخستین محراب را عثمان به م جلوگیری از خطر از خشت ساخت. گفته‌اند: مروان بعد از این که با کارد، مضروب شد، مقصوره‌ای مشبک در مسجد ساخت. همچنین معاویه در شام، از مضروب شدن از يك فرد خارجی، برای حفظ خود مقصوره ساخت. (۴)

این نکته که محراب، رزمگاه است نکته بسیار عمیق و آموزنده‌ای است و مسلمان را حتی در حال نماز و عبادت هم، در حال جنگ با عوامل بازدا انسان از رشد معنوی و تکامل روحی می‌شمارد. آن کس که در جهاد اکبر و مبارزه با نفس بتواند قوای نفسانی خود را کنترل کرده و با زمام تقوا ن سرکش را مهار زده و بر آن تسلط یابد، می‌تواند در کوران حوادث و بحران‌های اجتماعی و شذائت و حوادث هم بر سر ایمان و عقیده و مکتب و پا؛ فضائل اخلاقی، استوار و ثابت قدم بماند و انسان با خدا، می‌تواند در جهاد و مبارزه هم گامی بردارد و امت آشنا با مسجد و محراب و منبر، آن آگاه صلابت را دارند که با شناخت دوست و دشمن، آینده و تاریخ و نظام متقن اجتماعی را بر اساس مکتب بنا نهند.

البته قابل ذکر است که اینگونه محاریب و مقاصیر و اطاق‌های در بسته که خلفا می‌ساختند، حتی موجب بطلان نماز می‌شدند. در این باره امام علیه السلام می‌فرماید: نماز افتدا کنندگان به چنین کسانی در اینگونه موارد صحیح نیست. (۵)

و اما محراب به معنای اطاقکی در بسته نیست، بلکه جای امام جماعت مسجد می‌باشد. محراب از جنگیدن (حرب) گرفته شده است، زیرا نمازگزا یافتن حضور قلب، در عبادت، با شیطان و با نفس خود می‌جنگد. (۶)

این نکته که محراب، رزمگاه است نکته بسیار عمیق و آموزنده‌ای است و مسلمان را حتی در حال نماز و عبادت هم، در حال جنگ با عوامل بازدا انسان از رشد معنوی و تکامل روحی می‌شمارد. آن کس که در جهاد اکبر و مبارزه با نفس بتواند قوای نفسانی خود را کنترل کرده و با زمام تقوا ن سرکش را مهار زده و بر آن تسلط یابد، می‌تواند در کوران حوادث و بحران‌های اجتماعی و شذائت و حوادث هم بر سر ایمان و عقیده و مکتب و پا؛ فضائل اخلاقی، استوار و ثابت قدم بماند و انسان با خدا، می‌تواند در جهاد و مبارزه هم گامی بردارد و امت آشنا با مسجد و محراب و منبر، آن آگاه صلابت را دارند که با شناخت دوست و دشمن، آینده و تاریخ و نظام متقن اجتماعی را بر اساس مکتب بنا نهند.

محراب نمایی از هنر

محراب بنا به آن بعد معنوی و ملکوتی‌اش و قداست خاصش در يك مسجد، بیش از دیگر جاها مورد اهتمام هنرمندان مسلمان بوده است. و به قول ش

پاك نژاد: "محراب محلی است که امام جماعت در آن می ایستد، که به اشکال مختلف ساخته می شود؛ و به اقسام و انواع، زینت می گردد. از کاش عاج، طلا، آبنوس و غیره (استفاده می شود). صنعتکاران، شاهکار صنعت خود را در محراب نشان می دهند. گاه سنگ های قیمتی در آن به کار می رود، سراسر محراب را می پوشاند. معروف ترین محراب ها مربوط به سلاطین عثمانی در مدینه و در حرم مطهر نبی گرامی است. (۷)

محراب با توجه به نقوش و خطوط و آیات قرآنی و رنگ های زیبا و ترسیم های هندسی و تزئینات حفاری شده و گچبری و کاشی کاری و ... يك "مجموعه هنرمندان مسلمان، مجموعه ای از بسیاری هنرها و خلاقیت ها، از گچبری تا خط و کاشی کاری و دیگر رشته های هنر تزئینی. (۸)

به یقین هنرمندان با ایمان و اخلاص مسلمان، خوب آگاه بوده اند که محراب را چونان دری گشوده شده به بهشت، در پیش چشم نمازگزاران بر پیش چ نمازگزاران بر پا نمایند و تزئین کنند، تا آن وقت که تمامی اندیشه ها به خالق و همه نگاه ها به يك سو روان می شود، زیباترین هنر مقابل اقامه کند نماز قرار گیرد.

و در يك کلام جمع شدن هنرهای گوناگون در مجموعه ای به نام محراب، تجلیگاه ذوق و ابداع هنر مسلمین می باشد.

پی نوشت ها:

۱. تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۵۲۹.
۲. مساجد الکوفه، کامل سلمان الجبوری، ص ۱۶.
۳. همان.
۴. تاریخچه و احکام مساجد و مشاهد، حسن مظفری معارف، ص ۳۶.
۵. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۴۶۰، ج ۱.
۶. مجمع البحرین: طریحی، ماده "حرب".
۷. اولین دانشگاه و آخرین پیامبر، ج ۲، ص ۱۱۸.
۸. فصلنامه هنر، وزارت ارشاد، ج ۲، صص ۱۵۲-۱۵۴.

سایت تبیان مهری هدهدی

آدرس این مطلب :

<http://tebyan.net/Archive/Occasions/2004/7/1/11296.html>

نمایش عکس ها

بستن صفحه

چاپ